

RAZGOVOR

Naspram narativnih ponuda latinoameričkih pisaca vezanih za čuveni bum, već svima dobro poznatih, u posljednje vreme su u Španiju iz tih krajeva došli potpuno drugačiji književni registri. Čitajući Rikarda Pilju ili Roberta Bolanja, stiče se utisak da pripadaju jednoj galaksiji u potpunosti stranoj onoj koja je naklonjena delima pisaca poput Marija Vargasa Ljose, Fuentes-a, Garsije Markesa ili Donosa. Ujedinili smo ih (virtualno) da međusobno razgovaraju. Bolanjo iz Katalonije, Pilja iz Kalifornije. Zajednička sprega su imejl i pitanja za razgovor, koja mogu biti sva moguća.

Roberto Bolanjo: Dragi Pilja, slažeš li se da počnemo razgovor od nečega što spominješ u *Poljskom romanu*? „Kako ućutati epigone? (Za beg je ponekad potrebno promeniti jezik).“ Imam utisak da je u poslednjih dvadeset godina, od sredine sedamdesetih do početka devedesetih i, naravno, tokom nesrećne decenije osamdesetih, ta želja prisutna kod nekih latinoameričkih pisaca i ona ne predstavlja samo književnu ambiciju već i duhovno stanje zatvorenog puta. Stigli smo do kraja puta (kao čitaoci, i to je potrebno naglasiti) i pred nama (kao piscima) otvara se ambis.

Rikardo Pilja: Promeniti jezik je uvek tajna iluzija, a ponekad nije neophodno udaljiti se od sopstvenog jezika. Pokušavamo da pišemo na nekom ličnom jeziku i možda je to taj ambis na koji aludiraš: granica, ivica iza koje je praznina. Mislim da je taj izazov prisutan kao način da se odbace ponavljanje i stereotipi. S druge strane, ne znam da li situacija koju opisuješ pripada isključivo piscima zvanim Latinoamerikanci. Možda smo, pomerajući se kroz druge teritorije, po tome bliži drugim tendencijama i drugim stilovima koji nisu nužno latinoamerički. Naime, to što se obično naziva latinoameričkim definiše se svojevrsnim anti-intelektualizmom, koji teži da pojednostavi sve i kojem se mnogi od nas odupiru. Taj otpor sam sasvim jasno video u tvojim knjigama, a i u tuđim, poput knjiga Delila ili Magrisa, koji pišu na drugim jezicima. Čini mi se da se formiraju nova sazvežđa i da su ta sazvežđa ono što vidimo iz naše laboratorije kada usmerimo teleskop na zvezdanu noć. Dakle, da li smo i dalje Latinoamerikanci? Kako vidiš taj problem?

Bolanjo: Da, na našu žalost, mislim da smo i dalje Latinoamerikanci. Moguće je, i to kažem sa osećajem tuge, da smatrati se Latinoamerikancem podrazumeva poštovanje istih zakona kao u doba ratova za nezavisnost. S jedne strane, to je jedna izrazito politička opcija, a sa druge, izrazito ekonomska.

Pilja: Slažem se s tim da izjašnjavanje da smo Latinoamerikanci (a to retko radimo, zar ne?, iako nas se tiče) podrazumeva pre svega političku odluku, težnju za ujedinjenjem koja se kovala tokom istorije i svi živimo i borimo se u toj tradiciji. Međutim, mislim da mi (ova množina je zapravo jednina) istovremeno težimo da izbrišemo tragove i da ne budemo

vezani ni za jedno mesto. Trenutno živim u Kaliforniji, u Dejvisu, blizu San Franciska, gde je sve pomešano, kao što dobro znaš: uspomene sa puta na zapad bit generacije i Hemetovi romani, dok paranoične četvrti koje je opisao Filip Dik koegzistiraju sa zanimanjem za latino kulturu (u svakom ćošku četvrti La Mision u San Francisku, koja je danas prepuna mladih milionera iz Silikonske doline, postoji neka figura ili neka slika, mural, kafić, vinarija koja ima više lokalnog kolorita nego sav lokalni kolorit koji je mogao da zamisli Lauri dok je pijan šetao Kuernavakom). Zato se ovde osećam kao nekakav italo-argentinski pisac (lažni Evropljanin, još jedan proterani Evropljanin). Ne verujem da takve kategorije postoje u istoriji književnosti (postoje italo-amerikanci, naravno, ali oni se bave filmom). Pri tom, trenutno čitam V. H. Hadsona (*Dokoni dani u Patagoniji*), još jednog lažnog Argentinca, Evropljanina koji se rodio u Kilmesu, u pokrajini Buenos Ajres, i koji je odrastao među gaučosima pričajući o nečemu što je sigurno bilo praistorijska verzija *spanglisha*. I koji je u isto vreme pisao, to već znamo, jednu od najboljih proza na engleskom koje se mogu pronaći. Njegova proza je bolja od Konradove, manje barokna, jasnija, predstavlja neobičnu verziju Konrada, ne samo zbog kvaliteta, niti zato što su bili prijatelji, već zato što je Hadson uvek bio i neprilagođen i sam izgubljen, kao i Poljak. Ali, da ne dužim. Voleo bih da znam šta čitaš ovih dana.

Bolanjo: Poslednji roman Eduarda Mendose, *Avantura toaletnog stočića*, čini mi se da je veoma dobar. Ali dozvoli mi da dodam nešto u vezi sa Hadsonom, piscem kojeg sam čitao u ranoj mladosti. Tada sam mislio da Hadson piše na španskom, i nakon što sam pročitao tri njegove knjige, shvatio sam da piše na engleskom jer sam video ime prevodioca. Ne poznajem dobro argentinsku književnost sa kraja XIX veka, ali imam utisak da je Hadson jedan od njihovih velikih prozai pisaca. Nešto slično se dešava malo kasnije u Čileu sa prvim knjigama Visentea Uidobra, koje su napisane na francuskom. Ili sa Rodolfom Vilkokom, koji je na kraju pisao na italijanskom. Kod nekih pisaca postoji potreba za svojevrsnim povlačenjem ili begom, koja ih tera da traže, da se nastane ili istražuju na nekom manje odbojnom jeziku. Naravno, to nije slučaj sa Hadsonom. Da li si ti čitao Mendosu?

Pilja: Veoma mi se dopadaju Mendosine knjige, iako nisam čitao tu koju ti čitaš. U pravu si, ta igra stranim jezicima i prevodima je intrigantna. Po mom mišljenju, Hadson i Gombrovič su ostavili neobičan efekat na argentinsku književnost, zato što su uveli blizak glas, poznati duh, koji se nevidljivo kreće po poznatom terenu. Postoji tanka linija između onoga što se čita na sopstvenom jeziku i onoga što se čita van maternjeg jezika. I prevodioci su na toj granici. Mnogo me zanima život prevodilaca, oni su čudan kalup pisca. Kada je reč o Hadsonu, sada čitam biografiju Konstans Garnet, fantastične žene koja je čitavog života prevodila ruske pisce na engleski. Zamisli, prevela je celog Tolstoja i celog Dostojevskog i na kraju je ta stara feministkinja, veoma simpatična, naravno, ostala poluslepa. Skoro svi Amerikanci i Englezi, od Hemingveja do Forstera, divili su se Tolstoju zahvaljujući njoj, ali ju je Nabokov mrzeo, naravno, jer je Nabokov mrzeo ceo svet.

Bolanjo: U potpunosti se slažem s tobom kada je reč o značaju prevodilaca. To što kažeš o Konstans Garnet me na neki način podseća na Konsuelo Berhes, koja je prevela na španski čitavog Stendala i zasigurno postala najveći autoritet u poznavanju Stendala koji postoji na našem jeziku. Njeni prevodi su izvanredni. Takođe, mislim i na Havijera Marijasa, koji nije

kao starica posvećen jednom konkretnom piscu, ali ima izuzetan prevod Sternovog *Tristrama Šendija*. Mislim da možda tako različite osobe poput Garnetove, Berhesove i Marijasa raspršavaju problem koji je postavio Pound, a to je da samo veliki pisac može da prevodi drugog velikog pisca. U ovom slučaju, samo je Marijas veliki pisac, Berhesova i Garnetova, sa tradicionalne tačke gledišta, nisu, iako je takođe moguće, i ja naginjem ka toj imaginarnoj tvrdnji, da su i stara Britanka i stara Španjolka, i to ne prikriveno već pred našim očima, velike nevidljive književnice.

Pilja: Trebalo bi da jednom prilikom napravimo biografsku enciklopediju besmrtnih (i nevidljivih) prevodilaca, zar to ne bi bilo senzacionalno? Te biografije bile bi suprotnost Tlonovoj enciklopediji, bliže Manganeliju ili imaginarnim biografijama Marsela Švoba, ali detaljne i stvarne, bile bi lista izvanrednih mračnih ličnosti, plaćenih pisaca koji pišu za nekoliko centi po reči, jedni pravi profesionalci u književnosti, novi feljtonisti, koji žive posvećeni književnosti, ali kao andergraund pisci, neprihvaćeni i loše plaćeni, pravi nesrećnici, uvek zanemareni, uvek odsutni, a koji su baš zbog toga možda najveći tvorci budućnosti. Bile bi to izuzetne male priče. Kortasar, koji prevodi čitavog Poa u sobičku nekog hotelčića u Rimu, veliki Serhio Pitol, kome smo se godinama divili samo zato što je preveo Gombroviča, izvanredni prevod Nikanora Pare Šekspirovog *Kralja Lira*, Aurora Bernardes koja je prevela *Bledu vatru*. Morali bismo da obezbedimo pokrovitelja i posvetimo se pripremi naše beskrajne enciklopedije. Siguran sam da bi nas učinila besmrtnima, i osim što bi to bio pravedan čin, istovremeno bi predstavljao otkrovenje i komičnu verziju istorije književnosti, koja je sama po sebi komična. Postoji hiljadu primera. Mislim, na primer, na generala Bartolomea Mitrea, koji je učestvovao u brojnim bitkama, a kasnije postao predsednik republike, sredinom XIX veka, i pri tom se posvetio prevodu *Božanstvene komedije*.

Bolanjo: Ništa manje negoli *Božanstvene komedije*. Dobro, ne može se reći da nije bio prava osoba za to. A u vezi sa onim što si rekao o Serhiju Pitolu, u potpunosti se slažem. Prva Pitolova knjiga koja je dospela u moje ruke bila je njegov prevod jednog poljskog pisca koji je danas prilično zaboravljen, Jerži Andžejevski. Knjiga se zvala *Vrata raja* i njen sadržaj bio je isti onaj kojim se već bavio Marsel Švob u *Dečjem krstaškom pohodu*. Drugi zanimljiv podatak, u mom primerku *Dečjeg krstaškog pohoda*: prevodilac posvećuje svoju verziju dela Huliju Toriju, veoma čudnom (ili veoma normalnom, zavisi od ugla gledanja) meksičkom piscu, čoveku jedne, rekao bih, patološke skromnosti i velikom piscu kratkih tekstova. Na neki način, Tori je bio sušta suprotnost Alfonsu Rejesu, sažetost mu je bila važnija od bujice reči. Ali hajde da ostavimo po strani meksičku književnost. Veoma me zanima kakvo je tvoje viđenje savremene argentinske književnosti i njena četiri repera, a to su: Masedonio Fernandes, Borhes, Arlt i Gombrovič.

Pilja: Masedonio je izuzetan pisac, u neku ruku književni Marsel Dišan. Stvara čistu konceptualnu umetnost, više je zainteresovan za projekat nego za samo delo. Zapravo, delo i nije ništa drugo do projekat. Čitavog života je radio na jednom romanu, koji je bio samo zamisao romana, zapravo nikada nije počeo da ga pripoveda, u suštini je bio sačinjen od prologa i najava. Borhes je sve naučio od njega, pre svega beskorisnost razrađivanja sadržaja koji je moguće sažeti i ispričati kao da je već bio napisan. Mislio sam na Masedonija pre neki

dan kada sam pročitao da Erik Sati nikada nije otvarao pisma koja je primao, ali je na sva odgovarao. Pogledao bi ko je pošiljalac i napisao bi mu odgovor. Pronašli su zatvorena pisma u potkrovlju i objavili ih zajedno sa Satijevim odgovorima. Prepiska je fantastična zato što svi pričaju o različitim stvarima, a to je, naravno, suština dijaloga.

Bolanjo: Mislim da Satijeva pisma pokazuju određeno poštovanje sagovornika, jer on ne ostavlja pisma bez odgovora, ali srž prepiske jeste svakako razumno, prihvatanje nemogućnosti dijaloga, iako su moguća i druga objašnjenja, a najočiglednije bi bilo Satijevo nepoverenje u pisanu reč, što mi se čini nemogućim jer je Sati jedan od muzičara koji je najviše pisao. Takođe, postoji mogućnost da Sati, znajući svoje prijatelje, nije smatrao neophodnim da otvara njihova pisma, ili je to smatrao suvišnim. Začudo, možemo da pronademo više sličnosti između Masedonija i Satija, a nijednu između Borhesa i Satija. Ja mislim da je to zbog toga što Borhes nije naučio sve od Masedonija, već je umnogome učio i od Alfonsa Rejesa, koji ga je za sva vremena izlečio od svake avangardne hirovitosti. Masedonio predstavlja rizik, smelost, avangardu i kreolizam zajedno, dok Alfonso Rejes oličava pisca, bibliotečku, i uticaj koji ima na Borhesa je veoma važan, kako za razvoj njegove poezije, tako i za njegovu prozu. Recimo da Rejes uravnotežuje klasični element kod Borhesa, apolonsku umećnost, i to ga na neki način spasava, čini ga bližim Borhesu.

Pilja: Neki od nas misle da će sledeći vek možda više biti Masedonijev, a da će Borhes biti tamo sa lepom čituljom koju je pročitao na Rekoleti, usred opšte tuge (padala je sitna kiša u Buenos Ajresu), kada je nasmejao rodbinu vicem o Masedoniju izrečenim na sahrani („gaučosi su izmišljeni da zabave konje u štalama“). Rejes je bio gospodin, čitam njegovo *Razdvajanje* kad god mogu. Što se efekta Sati-Dišan tiče, mislim da je Borhes avangardan kao čitalac, ali da kao pisac želi da bude klasičan. Kada je reč o Satijevoj ljubaznosti prema prijateljima, istina je da njima uvek treba odgovoriti i nikada nije važno šta jedan drugom kazuju u pismima.

Bolanjo: Da, prijatelju uvek treba odgovoriti, a to ponekad može postati strašno. Mišel Turnije, u *Ogledalu ideja*, prijateljstvu suprotstavlja pojam ljubavi, i onda govori nešto kao da sve što ne bismo nikada tolerisali prijatelju, čin podlosti, na primer, tolerišemo i prihvatamo u ljubavi, pa i ljubav se, ponekad, suprotno od prijateljstva, hrani podlošću, kukavičlukom i nedostojnošću. Ljubav, a priča je puna primera koji to potvrđuju, može biti koprofag, dok prijateljstvo to nikada nije. Naravno, sve je to relativno. Vilijam Barouz rešava to pitanje na svoj način, tako što tvrdi da je ljubav mešavina sentimentalnosti i seksa. Sećam se da sam se osećao veoma tužno kada sam sa dvadeset i nešto godina pročitao ovu Barouzovu izjavu.

Pilja: Prijatelji su najbolji deo poezije, govorio je argentinski pesnik Fransisko Urondo, kog je ubila vojna diktatura. Književna prijateljstva uvek imaju čudne osobine. Prijateljstvo između Alfonsa Rejesa i Borhesa, na primer, ili tiho i veoma kratko prijateljstvo između Beketa i Barouza, koji su se našli u Švajcarskoj i proveli zajedno jedno posle podne u bespredmetnom razgovoru, pričajući o određenim nijansama engleskog u Irskoj koje su intrigirale Barouza (Beket skoro uopšte nije govorio, samo je rekao jednu rečenicu koju je Barouz smatrao najvećom pohvalom koju je ikada dobio: „Vi ste pisac“). Ili fantastično prijateljstvo Hane Arent i Meri Mekarti čija prepiska je sačuvana. Ili prijateljstvo Gombroviča sa pesnikom

Karlosom Mastronardijem, koje je imalo ustaljene rituale. Mastronardi, koji je bio veoma pristojan i diskretan čovek, veliki noćobdija i izvanredan pesnik koji je za života napisao jednu jedinu knjigu, čekao bi ga u *Kerandiju*, jednom kafiću u Buenos Ajresu, ispijajući čaj, a Gombrovič je uvek dolazio kao da je u žurbi. Mastronardi bi ga ljubazno dočekao i pitao: „Kako ste, Gombroviču?“ A Gombrovič bi mu uvek odgovarao: „Smirite se, molim vas, Mastronardi.“ Kao da je Mastronardija ponela neka prejaka emocija samo zbog toga što ga je ljubazno pozdravio. „Smirite se, Mastronardi“, bio je godinama jedan od slogana moje mladosti. Zbog toga, na kraju, želim da ti kažem da će ovaj razgovor biti početak jednog prijateljstva, ili nastavak prijateljstva koje smo već uspostavili preko naših knjiga. Planiram da idem u Barselonu narednih nedelja i nadam se da bismo mogli da se vidimo, a ti, naravno, uvek možeš da dođeš u Kaliforniju da me posetiš.

Bolanjo: I ja se nadam da ćemo se uskoro videti, ovde ili na bilo kom drugom mestu.

Izvornik: „Conversación entre Ricardo Piglia y Roberto Bolaño“, *El País*, Madrid, književni dodatak Babelia, 03. III 2011.

(Sa španskog prevela **Isidora Kalović**)